

УДК 327:355.48(470+571:477)
DOI: 10.53317/2786-4774-2021-2-5

Російсько-українська війна в українському політичному дискурсі

Анотація. Пропонована стаття має на меті дослідити дискурсивну динаміку України, зумовлену російсько-українською війною. Методом дискурсивного та контент-аналізу виявлено семантичні та прагматичні доміанти релевантних політичних текстів. У статті розглянуто особливості політичного дискурсу України після початку воєнної агресії Російської Федерації проти України у 2014 році. Дискурсивні зміни воєнного часу аналізуються через зіставлення з довоєнним станом, провідною ознакою якого був модус „братерства” з Росією.

У ході аналізу встановлено, що логічної негайної зміни на „ворожий” дискурс з початком російської агресії не відбулося. Україна виявилася неготовою до адекватної відповіді на воєнну агресію РФ не тільки у реальному, але й у дискурсивному вимірі. Натомість в українському політичному дискурсі утворився евфемістичний комплекс для представлення агресивних дій

РФ як якихось інших. У зв'язку з цим робиться спроба проаналізувати причини запізненого реагування українського суспільства, передусім керівного ешелону українського політикуму, на зовнішню агресію.

Особливу увагу як причині вказаного стану речей приділено посттоталітарним впливам, які лишаються релевантними для соціополітичної динаміки України. Серед ключових із них виділяється брак повноцінного історико-політичного наративу та відтворення ментальних схем тоталітарного минулого.

Поряд із цим виявлено і досліджено позитивні зрушення у репрезентації російсько-українського воєнного протистояння як такого. Проаналізовано дискурсивні механізми створення адекватного воєнній ситуації наративу та дискурсивних засобів, які протиставляються російській агресії. Водночас виявлено, що і в процесі формування питомого дискурсивного порядку окремі канони та еталони колишньої метрополії лишаються актуальними в українському контексті. Передусім це стосується включення до офіційного комунікативного репертуару субстандартних елементів як інструменту інформаційного протистояння у гібридній агресії.

Авторка доходить висновку, що цілісний історико-політичний наратив є наріжним каменем для формування національно-державної ідентичності. Без цього встановлення повної державної суб'єктності України постає як завдання вкрай складне. У сучасних українських реаліях маємо не унікально специфічний питомий політичний дискурс як частину розгорнутого історико-політичного наративу, а

Антоніна Березовенко,
кандидат філологічних наук,
доцент,
Національний технічний
університет України
„Київський політехнічний
інститут ім. Ігоря
Сікорського”
ORCID: 0000-0002-8681-072X
berezovenko@gmail.com

Antonina Berezovenko,
Ph.D. in Philology, Associate
Professor,
National Technical University
of Ukraine
„Igor Sikorski Kyiv Polytechnic
Institute”
ORCID: 0000-0002-8681-072X
berezovenko@gmail.com

посттоталітарний дискурсивний сурогат, у віддзеркаленні якого навіть контрастні поняття війни і миру втрачають необхідну чіткість.

Ключові слова: російсько-українська війна, політичний дискурс, історико-політичний наратив, посттоталітарна свідомість.

The Russian-Ukrainian War in Ukrainian Political Discourse

Abstract. The proposed article aims to explore the discursive dynamics of Ukraine caused by the Russian-Ukrainian war. The semantic and pragmatic dominants of relevant political texts were revealed by the method of discursive and content analysis. The article considers the peculiarities of the political discourse of Ukraine after the beginning of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine in 2014. Discursive changes in wartime are analyzed through comparisons with the pre-war state, the leading feature of which was the mode of „brotherhood” with Russia.

In the course of the analysis it was established that there was no logical immediate change to a „hostile” discourse with the beginning of the Russian aggression. Ukraine was unprepared for an adequate response to Russia's military aggression not only in real but also in discursive terms. Instead, a euphemistic complex was formed in Ukrainian political discourse to present Russia's aggressive actions as something else, something different. In this regard, an attempt is made to analyze the reasons for the belated response of Ukrainian society, especially the leading echelon of Ukrainian politics, to external aggression.

Particular attention as a reason for this state of affairs is paid to post-totalitarian influences, which remain relevant to the socio-political dynamics of Ukraine. Among the key ones is the lack of a full-fledged historical and political narrative and the reproduction of mental schemes of the totalitarian past.

Along with this, positive changes in the representation of the Russian-Ukrainian military confrontation as such were identified and studied. The discursive mechanisms of creating a narrative adequate to the military situation and discursive means that oppose Russian aggression are analyzed. At the same time, it was found that in the process of forming a specific discursive order, certain canons and standards of the former metropoly remain relevant in the Ukrainian context. First of all, it concerns the inclusion of substandard elements in the official communicative repertoire as a tool of information confrontation in hybrid aggression.

The article concludes that a holistic historical and political narrative is the cornerstone for the formation of national and state identity. Without this, the establishment of a full-blooded state subjectivity of Ukraine appears to be an extremely difficult task. In modern Ukrainian realities, we have not a uniquely specific political discourse as part of a detailed historical and political narrative, but a post-totalitarian discursive surrogate, in the mirror of which even the contrasting notions of war and peace lose the necessary clarity.

Key words: Russian-Ukrainian war, political discourse, historical and political narrative, post-totalitarian consciousness.

Російсько-українська війна, яка почалася у 2014 році, спричинилася до значних змін у дискурсивній практиці, сформованій в українському суспільстві за часів незалежності. Водночас стала очевидною і невідповідність

віддзеркалення воєнної реальності у політичному дискурсі, несумірність характеру і темпів змін життя реального і їх дискурсивної проєкції. За умови, що від початку російська агресія мала гібридний характер, містила потужний дезінформаційний складник, необхідність детального вивчення сучасної дискурсивної динаміки України постала в усій повноті. Адже інформаційний простір перетворився на простір інформаційної війни.

Метою пропонованої статті є дослідити дискурсивну динаміку України, зумовлену російсько-українською війною. Для цього передбачається через дискурсивний та контент-аналіз релевантних політичних текстів виявити семантичні та прагматичні домінанти останніх; порівняти основні характеристики політичного дискурсу України після 2014 року з довоєнним періодом; дослідити новітні дискурсивні зміни з огляду на їх значення для сучасного політичного процесу в Україні.

У період від 1991 року до лютого 2014 року політичний дискурс України визначався як подальше розгортання традицій радянської України. Його основною рисою залишався модус „братерства” українського і російського народів. У російсько/радянському наративі зазвичай Україна презентувалася як молодша улюблена сестра Росії. Значною мірою цей модус був притаманний і офіційно демонстрованому самосприйняттю українців у СРСР. Таке малоросійство дбайливо плекалося і заохочувалося радянськими ідеологами. У цьому відношенні красномовним є той факт, що у передмовях до редакцій 1946 і 1960 років українського правопису 1933 року „усунення різниці між українською і російською орфографією” та „забезпечення єдності з орфографією братських народів Радянського Союзу, особливо з російським народом” [1, с. 6, с. 8], декларувалися як головна мета лінгвістичних зусиль фахівців у царині стандартизації української мови.

2014 рік став точкою відліку формування нового модусу сприйняття Україною Росії. У новітній історії України настав період вибудовування образу РФ без рис „братерства”. У відповідь на розгорнуту Росією інформаційну війну проти України у грудні 2014 року було створено Міністерство інформаційної політики України (з вересня 2019 року – Міністерство культури та інформаційної політики України), пріоритетом якого було визначено забезпечення інформаційного суверенітету України.

Утім, сам політичний дискурс України не зазнав швидких радикальних перетворень, його „братерський” модус не змінився негайно на „ворожий”, що було б логічною реакцією на розпочату РФ війну проти України. Натомість з початком окупації Криму політичний дискурс України збагатився численними евфемізмами, як-от: „зелені чоловічки” – термін, яким позначалися російські окупанти, що з’явилися в Криму у березні 2014 року; „антитерористична операція” (АТО) – термін на позначення воєнних дій, „лінія зіткнення” – термін на позначення лінії фронту тощо. Прошло кілька років, допоки війна на Донеччині й Луганщині почала називатися на офіційному рівні війною, а не антитерористичною операцією (АТО), а Російська Федерація – країною-агресором, ворогом, а не евфемізмом „братерська країна”. На законодавчому рівні проєкт Закону „Про особливості

державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях”, запропонований Президентом України Петром Порошенко, в якому Російська Федерація вперше чітко визначалася як *країна-агресор*, потребував багатомісячних обговорень, щоб нарешті бути підписаним і набути чинності 18 січня 2018 року. Експертне середовище України відреагувало на окупацію Криму і частини Донецької і Луганської областей публікацією більше десятка аналітичних досліджень, виданих протягом 2015–2017 років, серед яких особливу групу становлять ґрунтовні розробки Національного інституту стратегічних досліджень [2–4], на які ми спиралися у цій розвідці; з початком російської агресії українська дипломатія провела низку слухань на міжнародних майданчиках – ООН, ПАРЕ та ін.

У сукупності вони утворили фаховий субнарратив, який адекватно віддзеркалював політичні реалії стану війни, в яку Україна була втягнена РФ. Попри це зміни у ширшому політичному дискурсі відбувалися значно повільніше.

Щойно після того, як сам очільник країни-агресора В. Путін в указі президента РФ № 592 від 22.10.2018 р. назвав Україну „недружньою країною”, Україна продемонструвала спроможність творити адекватний політичний наратив та дискурсивний інструментарій, який міг би не тільки належно відображати політичну реальність, але був би також придатний для ведення контрнаступальних дій у російсько-українській інформаційній війні. Таким контрнарративом став проєкт „Біла книга спеціальних операцій проти України 2014–2018” [5]. Його презентував заступник міністра інформаційної політики України Д. Золотухін у квітні 2019 року в Естонії, на заході, організованому аналітичним центром „Міжнародний центр захисту та безпеки”, афілійованим з урядом Естонії. У „Білій книзі” українсько-російські взаємини представлені як *недружні* і описані у відверто глузливому ключі. Тут наведено десять головних неправдивих наративів щодо України, викладених у формі багатосерійних „сіквелів”, які складаються з окремих „сезонів” і „серій” фейків, які є тематично пов’язаними. Цитуючи міністра закордонних справ України П. Клімкіна, ця книга визначає російську владу як „фабрику брехні” – *Кремлінвуд*.

Пародійність наведеного наративу робить його ближчим до художніх та публіцистичних текстів, ніж до корпусу спеціальних – традиційних політичних чи дипломатичних. Позірно це може сприйматися теж як інша версія непрямого, неусталеного, як офіційний спосіб реагування на російську агресію, як ще одна евфемістична відповідь на неї. Втім, те, що це явище є суголосним з поточною постмодерною культурною ситуацією з її типовим жанровим змішуванням, дозволяє йому легко входити у ширший публічний контекст і бути засобом протистояння в інформаційній війні.

Отже, щойно після кількох років російської агресії Україна, зрештою, продемонструвала спроможність виробити певні механізми спротиву, які можуть протистояти російській гібридній/інформаційній агресії.

Сьогодні в он-лайн бібліотеці на офіційному сайті Міністерства культури та інформаційної політики України представлено низку різних за обсягом і жанровим оформленням книг, які прямо і недвозначно називають речі своїми іменами, оцінюючи сьогоднішній політичний режим РФ як *злочинний*. Це, зокрема, видання „Воєнні злочини Росії в світі: від Чечні до Сирії” [6] та „Дезінформація – головна зброя путінської дипломатії” [7].

Можна констатувати, що хоча й повільно, але політичний дискурс України звільняється від радянських схем „*братерства*”, у межах яких звично визначалася перцепція Росії в Україні протягом 1991–2014 років.

Доволі примітні зміни відбуваються і в дискурсі вищого політичного керівництва України. Так, Президент В. Зеленський та члени тристоронньої контактної групи широко вдаються до механізмів „перехоплення” або „віддзеркалення” дискурсивної практики ворога, зокрема, президента РФ Путіна. У 2014 році він метафорично назвав російську окупацію Криму „возвращением полуострова "после тяжелого плавания" ... в родную гавань”¹ (укр.: „поверненням півострова "після важкого плавання" ... у рідну гавань”), а у 2021 році знов звернувся до цього ж образу: „Крым вернулся в "родную гавань" из-за того, что Россия стала сильной” (укр.: „Крим повернувся у „рідну гавань” через те, що Росія стала сильною”) [8]. Зі свого боку, В. Зеленський, описуючи окупацію Криму, теж вдається до подібної метафори споріднення/антропоморфізації, але розгортає її ще більше і наводить публіці цілий наратив художнього типу щодо окупації Криму. Так, у своєму зверненні з нагоди Дня спротиву окупації АР Крим та міста Севастополя (26 лютого 2021 року) Володимир Зеленський говорить: „Ми ніколи не забудемо події семирічної давнини. Крим був серцем України. Сонячним, добрим, світлим. Сім років тому у нас вирвали серце. Ми ніколи не забудемо, хто це зробив, і ніколи не забудемо, хто дозволив це зробити. Дехто переконавав, що вирвав наше серце *законно та ввічливо*. А тепер, стискаючи його в руках, щиро дивується, чому Україна ображена, чому не хоче мати добрі стосунки, чому стільки ненависті, чому Україна не може цього забути й пробачити... Що потрібно, щоб Україна змогла знову радісно й щиро посміхнутися? Все просто. Потрібно повернути її серце. Повернути півострів Крим” [9]. З наведеного тексту можна бачити, що типова для дискурсивної практики Путіна метафорична схема, побудована на взаємовідношенні „цілого” і „частини” (де Росія – „гавань”, а Крим – „корабель”, який до неї повертається), застосовується В. Зеленським навіть ще яскравіше і ефективніше. У висловлюванні В. Зеленського взаємовідношення між „цілим” і „частиною” описується як відношення між „серцем” і „тілом”. У межах цієї метафоричної схеми взаємовідношення між частиною (Крим-„серце”) і цілим (Україна-„тіло”) постає як **непорушне** і **невіддільне**. Одним словом – таким, що відповідає природному, іманентному, незворотному порядку речей. У той час як у межах путінської метафори зв’язок між „цілим” (гавань-Росія) і „частиною” (Крим-корабель)

¹ Оскільки одним із засобів сучасної гібридної війни є використання різних мовних кодів, то тут і далі в тексті висловлювання політиків цитуються мовою оригіналу.

постає як відносний, нестабільний, тимчасовий – адже гаваней може бути багато, навіть якщо вони „рідні”, і кораблі туди заходять, щоб відплисти знов. Відповідно, у метафоричній схемі В. Зеленського зв'язок між Україною і Кримом постає як значно сильніший (оскільки є настільки природним, наскільки є природним зв'язок між серцем і тілом), ніж зв'язок між Кримом і Росією (оскільки є настільки відносним, наскільки є відносним зв'язок між кораблем і гаванню).

Дзеркальне використання дискурсивних методів ворога типове не тільки для Президента України В. Зеленського. Зокрема, Олексій Арестович, представник тристоронньої ТКГ з мирного врегулювання ситуації від України, теж вдається у своєму мовленні до використання тих самих дискурсивних схем, які спостерігаються у В. Путіна. Так, в ефірі YouTube каналу UKRLife TV 3 квітня 2021 року, характеризуючи ситуацію у зоні воєнних дій на Донбасі в контексті військових навчань НАТО Defender Europe–2021, Арестович пригрозив росіянам „большими потерями в случае нападения на Украину”, а також наголосив, що „Киев прольет столько крови, что им не понравится” (укр.: „великими втратами у разі нападу на Україну”). Неможливо не зауважити, наскільки явно наведений фрагмент корелює з реплікою В. Путіна, що прозвучала у його зверненні до Федеральних зборів РФ [10] у квітні 2021 року. Тоді В. Путін сказав: „Организаторы любых провокаций, угрожающих коренным интересам нашей безопасности, пожалеют о содеянном так, как давно уже ни о чём не жалели” (укр.: „Організатори будь-яких провокацій, які загрожують корінним інтересам нашої безпеки, пожалкують про те, що зробили, так, як давно уже ні про що не жалкували”). Подібності є очевидними: а) квантитативний спосіб презентації загрози через „вимірювання почуттів іншої сторони”; б) персоналізація формули загрози; в) обидва мовці не тільки анонсують їхні потенційні дії, але також демонструють, що вони свідомі наслідків цих дій для протилежної сторони, і попри це готові вдатися до них.

Готовність перейняти типове для поведінки Путіна дискурсивне присвоєння мовленнєвих прийомів опонента В. Зеленський демонструє і в інших ситуаціях. Подібно до того, як В. Путін актуалізує у своєму мовленні улюблений образний вислів В. Зеленського „червоні лінії” щодо РФ без посилання на Зеленського, останній використовує алюзії до путінських улюблених евфемізмів для найменування російських військовиків без знаків розрізнення як „законослухняних людей” та „ввічливих людей” (рос.: „вежливые люди”, „порядочные люди”), коли говорить про тих, хто „вирвав серце Криму законно і ввічливо”. Іншими словами, через дискурсивний інструментарій В. Зеленський заявляє про себе як про рівноправного гравця сучасної міжнародної політики.

Більше того, В. Зеленський ініціює зміну комунікативного формату з РФ. Він презентує публіці російськомовне відеозвернення [11], яке починає словами: „Однажды президент России сказал, что если драка неизбежна, то нужно бить первым” (укр.: „Одного разу президент Росії сказав, що якщо бійка неминуча, то треба бити першим”). Отже, В. Зеленський демонструє

свою готовність до поєдинку і намір бути в ньому першим. Беручи на себе роль „лідера” у комунікації і безпосередньо звертаючись до президента РФ, він заявляє: „Господин Путин, я готов пойти *еще дальше* и предложит Вам встретиться в любой точке украинского Донбасса, где идет война” (укр.: „Пане Путіне, я готовий піти ще далі і запропонувати Вам зустрітися у будь-якій точці українського Донбасу, де точиться війна”).

Примітною є інтерпретація цього запрошення проросійським політтехнологом М. Погребінським, розміщена на багатьох російських ресурсах. Він вважає, що таким кроком Зеленський виявив *неповагу* до президента РФ як *старшого колеги* і припустився *грубості*. Попри все розмаїття коментарів з цього приводу в українських інформаційних джерелах ані „неповаги”, ані „грубості” щодо Путіна українському президенту не закидалося. Для нашого аналізу важливо підкреслити, що в російських і проросійських українських медіях чітко формулювання Президентом України своєї незалежної позиції (у тому самому зверненні він наголошує „Мы – это мы, а вы – это вы” (укр.: „Ми – це ми, а ви – це ви”), бодай дискурсивної, і сьогодні сприймається як девіантна поведінка „молодшого брата”.

Ці спостереження порушують декілька суттєвих питань. Чому українському керівництву потрібно було стільки часу, щоб назвати *війну, країну-агресора, загарбників* і дотичні явища їхніми власними іменами? Чому був сформований такий довгий список евфемістичних термінів, щоб описувати воєнну ситуацію як якусь іншу? Як це корелює з рівнем національної та/або державної ідентичності сучасної України?

Наведемо деякі міркувань, які можуть бути корисними для з’ясування порушених питань.

Після дезінтеграції СРСР РФ виявилася неспроможною сприйняти суб’єктність України. Ця суб’єктність не стала фактором вибудовування образу України у російському суспільстві. І не в останню чергу тому, що у російській перцепції така суб’єктність дорівнювала позбавленню Росії її звичної великодержавної самоідентифікації. Назагал, протягом періоду з 1991 до 2014 року спостерігалось репродукування радянських схем суспільного сприйняття України у РФ. Україна і далі лишалася „молодшою братерською країною”, стосунки з якою слід будувати на основі васалітету, мінімально адаптуючи ці взаємини до поточних політичних умов. Наприклад, іменувати Україну „стратегічним партнером”, хоча реальний стан стосунків дуже слабо корелював із такою назвою.

Зі свого боку, Україна попри глибоко закорінене самоусвідомлення як незалежної нації не сприймала Росію як *ворога*, здатного вчинити агресію проти неї. У перцепції українського суспільства росіяни були новозвільненим народом, як і українці. У їхньому звільненні від тоталітаризму, у виході РФ з СРСР українці не вбачали загрози для своєї ідентичності. Ментальна схема розуміння взаємин з Росією як *братерських* превалювала в Україні навіть після початку окупації Криму. Про це свідчать численні інтерв’ю, зроблені на початку окупації з пересічними громадянами з різних частин України. У них виявлялося здивування різного ступеня цими подіями, нерозуміння їхньої мети, але вони не оцінювалися як вияв ворожості РФ проти України.

При цьому, хай який ірраціональний (чи цинічний) це мало вигляд, але після кількох років російсько-української війни В. Путін не оминав можливості наголосити у публічних висловлюваннях „братерство” як домінуючу українсько-російських взаємин: „...мы любим Украину, и украинский народ действительно я считаю братским, если вообще не одним, не частью русского народа” [12]. У липні 2021 року у декларуванні „братерства і дискурсивному об’єднанні” України з Росією В. Путін пішов ще далі. У своїй статті „Про історичну єдність росіян і українців” він заявив, що „росіяни та українці – один народ, єдине ціле”, а також, що „...стіну, яка виникла останніми роками між Росією і Україною, між частинами, по суті, одного історичного і духовного простору, сприймаю як велику спільну біду, як трагедію” [13]. Як бачимо, в останньому твердженні йдеться уже не тільки про „братерство” і „спільність” переживань, але й про „один історичний і духовний простір”. Тому, широко застосовуючи тут концепти єдності, спільності і неподільності, В. Путін дискурсивно „усуває межі” з Україною. Це „злиття” унаочнюється і тим, що статтю оприлюднено на офіційному сайті президента РФ українською мовою². Подібні дискурсивні способи, перебуваючи в очевидній суперечності з досвідом активної ворожості РФ щодо України після 2014 року, відігравали, однак, роль своєрідної „політичної анестезії”, до якої частина українського суспільства, включно з частиною політичної еліти, виявилася сприйнятливою.

У цьому світлі цікавою є думка Мирослава Поповича, який зазначає, що „...колективне переживання – не ілюзія і не вигадка. <...> ...різні види масових емоційних реакцій властиві і нашому часові” [17, с. 28]. Автор говорить про навіювання, про колективне співпереживання як засоби введення в транс великих груп. Він підкреслює, що і колективне співпереживання спільних дійств (участь у колективних маршах, танцях, співах), і спостереження за ними можуть викликати масові емоційні реакції (різного ступеня сили впливу).

Правомірно припуститися думки, що саме такі соціальні рефлексії домінували в українському суспільстві у 2014 році і уможливили успіх віроломної агресії РФ у Криму та зумовили неготовність частини українського суспільства, в т. ч. політиків, сприйняти реальність як вона є, натомість зумовили прагнення вдаватися до її малоімовірних миролюбних інтерпретацій. Саме пам’ять про спільне радянське минуле, фантомний колективізм радянських часів, відсутність реальних кордонів з колишньою метрополією як у фізичному, так і в інформаційному просторі зумовили млявість реакцій Української держави на агресію РФ у 2014 році в Криму і на Донбасі. Звідси – відсутність адекватної відповіді українських військових, запізніле відключення російського телемовлення на території України у 2014

² Ця стратегія „дискурсивного приєднання” уже застосовувалася у 2010 році напередодні підписання Україною та РФ Угоди про статус та умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України, що згодом стало плацдармом для окупації Криму. Тоді, у 2010 році, моделлю усунення українсько-російських кордонів була політика РПЦ, презентована публіці патріархом Кирилом. Він публічно заявляв про бажання створити „Київський Ватикан”, перенісши патріарший престол у Києво-Печерську лавру, та прийняти громадянство України. (Див.: [14, с. 992; 15; 16].

році (до цього часу тут працювали 84 російські телеканали, а телеканал „Дощ” вимкнули лише у 2017 році, після трансляції на ньому карти України без Криму); ще більш запізним було припинення 1 квітня 2019 року дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ. Звідси ж наївні формулювання В. Зеленського часів початку його президентства щодо заходів, які необхідні для припинення війни: „Треба просто припинити стріляти” або „...якщо ми говоримо про припинення вогню, ми будемо говорити не в мінському форматі, не на засіданні у тристоронній групі, а будемо дивитись очі в очі з президентом Російської Федерації” [18]. Вочевидь ця комунікативна поведінка Глави Української держави цілком вкладається у МИ-дискурс радянського стибу, але не у воєнний дискурс.

Водночас таке недиференційоване самосприйняття в контексті комунікації з президентом ворожої країни особливо різко контрастує з тими сумнівами, які В. Зеленський висловив з приводу єдності всередині його власної країни у новорічному зверненні до нації у переддень 2020 року: „І як же нам, *таким різним*, жити далі разом? Відгородитися один від одного *великим парканом*? Хто переконав нас у тому, що наші відмінності мають значення? У нашій історії чимало епізодів, які нас об’єднують. Ми навчилися бути *єдиною країною епізодично*. У новому році нам треба бути єдиною країною кожен день. Це має стати національною ідеєю. Навчитися жити у взаємній повазі заради майбутнього країни. Де неважливо, як названа вулиця, бо вона освітлена та заасфальтована. Де немає різниці, біля якого пам’ятника ти чекаєш дівчину, в яку ти закоханий” [19]. З цього виступу випливало, що станом на той час президент не бачив країну як інтегровану єдність, формулювання національної ідеї для нього поставало як справа майбутнього, а історична пам’ять – виявом якої є іменування вулиць і зведення пам’ятників – чимось малозначущим, нікчемним. Суспільну реакцію на це звернення яскраво відбиває назва щойно цитованої статті: „Комунікативна невдача. Чому новорічна промова В. Зеленського викликала гнів українців?”. Були й інші публікації, де слова президента піддавалися критичному аналізу [20–22], зокрема, й спеціальні, як-от – філологічне дослідження Миколи Степаненка [23]. В ньому вислів В. Зеленського „*немає різниці – кака разниця – кака разниця*” проаналізовано в усьому багатоманітті антипатріотичних конотацій, викликаних ним у суспільній перцепції.

Мусило пройти майже півтора роки до проголошення українським президентом у квітні 2021 року адресованого президенту РФ „Мы – это мы, а вы – это вы”, до його дискурсивної перемоги у розглянутому вище коментарі щодо належності Криму. Сьогоднішнє мовлення В. Зеленського демонструє явний зсув від „*кака разниця*”-дискурсу до уявної ідеальної моделі дискурсу очільника суверенної країни, яка дає воєнну відсіч зовнішній агресії.

Такі прояви спостерігаємо і у ширшому політичному дискурсі. Вироблення концепції Кримської платформи та її проведення стали саме таким кроком до встановлення питомого українського дискурсивного

порядку. На офіційному сайті Кримської платформи діяльність РФ описана не евфемістично, а цілком недвозначно, як така, що „грубо порушує основоположні принципи міжнародного права”, використовує „*тиск, брехню, шантаж та підкуп*”. Функція Кримської платформи також чітко окреслена – „здійснити деокупацію Криму, стати запобіжником *російській дезінформації* та закріпити міжнародну консолідовану позицію про те, що Крим – це Україна” [24].

Однак, аналізуючи матеріали роботи Кримської платформи, оприлюднені на її офіційному сайті, виявляємо декілька рубрик, які за стилем і мірою порушення нормативних вимог до офіційних дипломатичних текстів є суголосними тим заявам, які продукує Міністерство закордонних справ РФ, зокрема, в особі його офіційної представниці Марії Захарової. Так, серед потенційних сценаріїв розвитку подій у Криму на сайті Кримської платформи виявляємо сценарій 1 із заголовком „*Синергія ("Крим – сталеві яйця України")*”. Таке цілеспрямоване застосування образності, пов’язаної з людським низом, упроваджене свого часу в офіційний публічний дискурс В. Путіним (а нині звично застосовуване очільниками РФ, в т. ч. і дипломатами), явно дисонує з культурним каноном офіційно-ділової комунікації, особливо у такій традиційно консервативній функціональній сфері, як дипломатична.

Відтворення в українському політичному дискурсі типової для РФ практики виявлення на офіційному рівні вербальної агресії³ за рахунок інкорпорації у політичні контексти елементів знижених комунікативних реєстрів чи й обценного комплексу не є, на наш погляд, питомим явищем і має двоїстий характер. З одного боку – це подальше застосування методів противника для боротьби з ним, а з іншого боку – це наслідування чужих зразків, продукованих колишньою метрополією. Почасти така практика є виправданою, коли йдеться про комунікацію „у відповідь”, про поборювання противника на його власній комунікативній території. Втім, для встановлення себе як суверенної країни, суб’єкта міжнародної діяльності необхідне передусім вироблення не запозиченого, а питомого „дискурсивного порядку”. Як приклад спрямованих на це дій, можна навести розповсюдження Міністерством освіти і науки України для практичного використання у закладах загальної середньої освіти [25] „Інформаційних матеріалів до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України”, укладених Українським інститутом національної пам’яті 2019 року [26].

Зроблені спостереження спонукають до деяких **висновків** щодо сутнісних характеристик українського дискурсу періоду російсько-української війни. Станом на її початок, у 2014 році, Україна виявилася неготовою для прийняття Росії як ворога, до повноцінного спротиву агресії останньої як у реальному, так і дискурсивному вимірах. Збереження в

³ З мовознавчої точки зору вербальна агресія – це теж агресія. Тому мовленнєву практику В. Путіна ще на початку його правління можна було розглядати як провісник майбутнього посилення агресивності поведінки РФ. Сьогодні є всі підстави вважати таке міркування слушним.

українській суспільній свідомості ментальних схем „братерства”, сформованих у межах так і не переглянутого належним чином радянського історико-політичного нарративу, зумовили неадекватне дискурсивне віддзеркалення воєнної дійсності, його евфемістичність, а отже – зниження його мобілізаційного потенціалу.

До певної міри можна шукати цьому пояснення у „молодості” відновленої української державності, у „демократичному транзиті” (В. Яремчук) тощо. Зрештою, на пострадянському просторі Україна не єдина країна, що має подібні „вади зростання”. Специфічність ситуації з Україною, однак, полягає у її винятковому значенні для реалізації неоімперіалістичних прагнень РФ з відповідним вибудовуванням її новоімперського нарративу. Те, що без лінгвосеміотичного капіталу України (Київський міф і под.) така реалізація неможлива, давно стало загальним місцем для політикуму РФ та її ідеологів. Тим часом сприйняття РФ як новозвільненого колишнього радянського народу зберігалось в українському суспільстві і після початку війни, практично до останнього часу.

Цілісний історичний (історико-політичний) нарратив є наріжним каменем для формування національно-державної окремішності. Саме ним обґрунтовується присутність державної одиниці у світовому геополітичному просторі. Він же живить і національну ідентичність цього суб’єкта суверенітету. Ці явища взаємозалежні. Без цього усталити національно-державну ідентичність, встановити межі державної суб’єктності складно. На сьогодні в українських реаліях такого нарративу ще не створено. Як наслідок, маємо не унікально специфічний питомий політичний дискурс, а посттоталітарний дискурсивний сурогат, у віддзеркаленні якого, здавалося б, контрастно відмінні поняття *своїх і чужих, війни і миру* стають розмитими, що у реальних обставинах спричиняється до неефективних політичних рішень.

У світлі сказаного очевидно є потреба подальших досліджень політичного дискурсу України як ефективного способу здобуття об’єктивних характеристик політичної свідомості українського суспільства. Особливо перспективним напрямом бачиться проведення таких досліджень із залученням великих масивів текстових даних (лінгвістичних корпусів). Це відкриває шлях до більш точного виділення та вивчення актуальних політичних феноменів з великою мірою повноти у заданих часових зрізах, що, в свою чергу, є основою для плідних компаративних досліджень.

Бібліографічні посилання

1. Український правопис / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. 3-тє вид., випр., й доп. Київ : Наукова думка, 1990. 240 с.
2. Горбулін В. П., Власюк О. С., Кононенко С. В. Україна і Росія: дев’ятий вал чи Китайська стіна. Київ : НІСД, 2015. 132 с.
3. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналітична доповідь / за заг. ред. А. Баровської. Київ : НІСД, 2016. 109 с.
4. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.

5. Біла книга спеціальних операцій проти України 2014–2018. *М-во інформ. політики України* / за заг. ред. Д. Ю. Золотухіна. Київ : „Мега-прес груп”, 2018. 382 с.
6. Воєнні злочини Росії в світі: від Чечні до Сирії. Київ : МІП Ukraine, 2019. 32 с. URL: https://mkip.gov.ua/files/pdf/злочини_укр.pdf (дата звернення: 20.09.2021).
7. Дезінформація – головна зброя путінської дипломатії. Київ : МІП України, 2019. 32 с. URL: <https://mkip.gov.ua/news/3136.html> (дата звернення: 20.09.2021).
8. Путин: Крым вернулся в „родную гавань” из-за того, что Россия стала сильной. *IA Regnum*. 21.03.2021. URL: <https://regnum.ru/news/polit/3220941.html> (дата звернення: 20.09.2021).
9. Звернення Президента України з нагоди Дня спротиву окупації АР Крим та міста Севастополя. 26.02.2021. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-sprotivu-okupac-66821> (дата звернення: 15.09.2021).
10. Послання Президента Федеральному Собранію. 21.04.2021. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/65418> (дата звернення: 15.09.2021).
11. Зеленский В. А. Обращение к президенту России 21.04.2021. URL: https://www.youtube.com/watch?v=BNgBlstZKQI&ab_channel=UATVChannel
12. Путин В. Выступление на XIV Ежегодном заседании Валдайского дискуссионного клуба. 19.10.2017. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/page/218> (дата звернення: 15.09.2021).
13. Путин В. Про історичну єдність росіян і українців. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/by-date/12.07.2021> (дата звернення: 15.09.2021).
14. Гриценко О. Президенти і пам’ять. Політика пам’яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. Київ : „К.І.С.”, 2017. 1136 с.
15. Портніков В. Мрії „православного папи”. *Радіо Свобода*. 27.07.2010. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2110413.html> (дата звернення: 15.09.2021).
16. Радинський О. Український Ватикан? *Commons/Спільне*. 12.01.2011. URL: <https://commons.com.ua/ru/ukrayinskij-vatikan/> (дата звернення: 15.09.2021).
17. Попович М. В. Теорія ментальності. *Проблеми теорії ментальності* / НАН України. Інститут філософії ім. Г. Сковороди. Київ : Наукова думка, 2006. С. 3–30.
18. Калишник П. Їду, аби подивитись Путіну в очі: Що Зеленський сказав напередодні „нормандської зустрічі”. *Громадське радіо*. 07.12.2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/yide-abi-podivitis-putinu-v-ochi-sho-zelenskij-skazav-naperedodni-normandskoji-zustrichi> (дата звернення: 15.09.2021).
19. Туркова К. Комунікативна невдача. Чому новорічна промова Зеленського викликала гнів українців? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/povoruchne-zvernennya-zelenskogo-/30359116.html> (дата звернення: 15.09.2021).
20. Басараб М. „Какаяразница” – це коротка дорога в голодний і сирій „русский мир”. *Високий Замок*. 06.01.2020. URL: <https://wz.lviv.ua/blogs/403890-kakayaraznitsa-tse-korotka-doroga-v-golodnij-i-sirij-russkij-mir> (дата звернення: 15.09.2021).
21. Трегубов В. Різниця є, пане Зеленський: наша відповідь на привітання Президента. 02.01.2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FIW-AqmvbPw> (дата звернення: 15.09.2021).
22. Шрамович В. „Яка різниця”: що насправді хотів сказати Зеленський? BBC. Україна. 02.01.2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50973539> (дата звернення: 15.09.2021).

23. Степаненко М. Лексико-семантична система української мови в новітньому динамічному представленні. *Філологічний часопис*. 2021. Вип. 1 (17). С. 117–131.

24. Кримська платформа. URL: <https://crimea-platform.org/narratives> (дата звернення: 15.09.2021).

25. Лист Міністерства освіти і науки України „Про інформаційні матеріали”. 14.03.2019. URL: <http://loippo.lviv.ua/DOC/Wychowannia/> (дата звернення: 15.09.2021).

26. До 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України. URL: <https://uin.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/do-5-richchya-vid-pochatku-zbrojnoyi-agresiyi-rosiyskoyi-federaciyi-proty-ukrayiny> (дата звернення: 15.09.2021).

References

1. *Ukrainskyi pravopys / AN URSR, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni*. 3-tie vyd., vypr., y dop. Kyiv : Naukova dumka, 1990. 240 s. (Ukrainian Orthography).

2. Horbulin V. P., Vlasiuk O. S., Kononenko S. V. *Ukraine i Rosiia: dev'iatyi val chy Kytaiska stina*. Kyiv : NISD, 2015. 132 s. (Ukraine and Russia: The Ninth Shaft or the Great Wall of China).

3. *Informatsiini vyklyky hibrydnoi viiny: kontent, kanaly, mekhanizmy protydii : analitychna dopovid' / za zah. red. A. Barovskoi*. Kyiv : NISD, 2016. 109 s. (Information Challenges of Hybrid Warfare: Content, Channels, Counteraction Mechanisms).

4. *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front : monohrafiia / za zah. red. V. P. Horbulina*. Kyiv : NISD, 2017. 496 s. (World Hybrid War: Ukrainian Front).

5. *Bila knyha spetsialnykh operatsii proty Ukrainy 2014–2018. M-vo inform. polityky Ukrainy / za zah. red. D. Yu. Zolotukhina*. Kyiv : „Meha-pres hrup”, 2018. 382 s. (White Book on Special Operations Against Ukraine 2014–2018).

6. *Voieni zlochyny Rosii v sviti: vid Chechni do Syrii*. Kyiv : MIP Ukraine, 2019. 32 c. URL: https://mkip.gov.ua/files/pdf/zlochyny_ukr.pdf (Russia's War Crimes in the World: from Chechnya to Syria).

7. *Dezinformatsiia – holovna zbroia putinskoj dyplomatii*. Kyiv : MIP Ukraine, 2019. 32 s. URL: <https://mkip.gov.ua/news/3136.html> (Disinformation is the main weapon of Putin's diplomacy).

8. *Putyn: Krym vernulsia v „rodnuiu havan” yz-za toho, chto Rossyia stala sylnoi. IA Rehnum*. 21.03.2021. URL: <https://regnum.ru/news/polit/3220941.html> (Putin: Crimea has Returned to its „Home Haven” because Russia has Become Strong).

9. *Zvernennia Prezydenta Ukrainy z nahody Dnia sprotyvu okupatsii AR Krym ta mista Sevastopolia*. 26.02.2021. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-sprotivu-okupac-66821> (Address of the President of Ukraine on the Occasion of the Day of Resistance to the Occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol).

10. *Poslanye Prezydenta Federalnomu Sobranyiu*. 21.04.2021. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/65418> (Address of the President to the Federal Assembly).

11. *Zelenskyi V. A. Obrashchenie k prezidentu Rossii* 21.04.2021. URL: https://www.youtube.com/watch?v=BNgBlstZKQI&ab_channel=UATVChannel (Address to the President of Russia).

12. *Putin V. Vystuplenie na XIV Ezhehodnom zasedanii Valdaiskoho diskussionnogo kluba*. 19.10.2017. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/page/218> (Speech at the XIV Annual Meeting of the Valdai Discussion Club).

13. Putin V. Pro istorychnu yednist rosiian i ukrainsiv. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/by-date/12.07.2021> (On the historical unity of Russians and Ukrainians).
14. Hrytsenko O. Prezydenty i pam'iat. Polityka pam'iaty prezydentiv Ukrainy (1994–2014): pidgruntia, poslannia, realizatsiia, rezultaty. Kyiv : „K.I.S.”, 2017. 1136 s. (Presidents and Memory. The Policy of Memory of the Presidents of Ukraine (1994–2014): Background, Message, Implementation, Results).
15. Portnikov V. Mrii „pravoslavnoho papy”. *Radio Svoboda*. 27.07.2010. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2110413.html> (Dreams of the „Orthodox Pope”).
16. Radynskiy O. Ukrainskyi Vatykan? *Commons/Spilne*. 12.01.2011. URL: <https://commons.com.ua/ru/ukrayinskij-vatikan/> (The Ukrainian Vatican?).
17. Popovych M. V. Teoriia mentalnosti. *Problemy teorii mentalnosti / NAN Ukrainy*. In-t filosofii H. Skovorody. Kyiv : Naukova dumka, 2006. S. 3–30 (Theory of Mentality. Problems of the Theory of Mentality).
18. Kalyshnyk P. Yidu, aby podyvyty' Putinu v ochi: Shcho Zelenskyi skazav naperedodni „normandskoi zustrichi”. *Hromads'ke radio*. 07.12.2019 roku. URL: <https://hromadske.ua/posts/yide-abi-podivitis-putinu-v-ochi-sho-zelenskij-skazav-naperedodni-normandskoyi-zustrichi> (I'm Going to Look Putin in the Eyes: What Zelensky Said on the Eve of the „Norman meeting”).
19. Turkova K. Komunikatyvna nevdacha. Chomu novorichna promova Zelenskoho vyklykala hniv ukrainsiv? *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novoruchne-zvernennya-zelenskogo-/30359116.html> (Communicative Failure. Why did Zelensky's New Year's Speech Provoke the Anger of Ukrainians?).
20. Basarab M. „Kakaiaraznitsa” – tse korotka doroha v holodnyy i siryi „russkyi mir”. *Vysokyi Zamok*. 06.01.2020. URL: <https://wz.lviv.ua/blogs/403890-kakayaraznitsa-tse-korotka-doroga-v-golodnij-i-sirij-russkij-mir> („What a Difference” is a Short Way to the Hungry and Gray „Russian World”).
21. Trehubov V. Riznytsia ye, pane Zelenskyi: nasha vidpovid na pryvitannia Prezydenta. 02.01.2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FIW-AqmvbPw> (There is a Difference, Mr. Zelensky: Our Response to the President's Greetings).
22. Shramovych V. „Iaka riznytsia”: shcho naspravdi khotiv skazaty Zelenskyi? BBC. Ukraina. 02.01.2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50973539> („What's the Difference”: What did Zelensky Really Want to Say?).
23. Stepanenko M. Leksyko-semantychna systema ukrainskoi movy v novitn'omu dynamichnomu predstavleni. *Filolohichniy chasopys*, 2021. Vyp. 1 (17). S. 117–131 (Lexical and Semantic System of the Ukrainian Language in the Latest Dynamic Representation).
24. Krymska platforma. URL: <https://crimea-platform.org/narratives> (Crimean Platform).
25. Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy „Pro informaciini materialy”. 14.03.2019. URL: <http://loippo.lviv.ua/DOC/Wychowannia/> (The Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine On Informational Materials).
26. Do 5-richchia vid pochatku zbrojnoi agresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/do-5-richchya-vid-pochatku-zbrojnoyi-agresiyi-rosiyskoyi-federaciyi-proty-ukrayiny> (Towards the 5-th Anniversary of the Beginning of Russian Federation Aggression against Ukraine).

Стаття надійшла до редакції 23.09.2021